

Vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden rooli päihde- ja mielenterveystyössä

Mielenterveyst messut 2016
Jouni Puumalainen, tutkija
Mielenterveyden Keskusliitto /
Kuntoutussäätiö

Vertaisuus; toimitaan pääasiassa toisten vertaisten kanssa

- Laajasti: vuorovaikutusta, jossa yksilöt keskustelevat omasta elämäntilanteestaan
- Samanlaisissa tilanteissa olevat tai saman tyyppisiä ongelmia tai saman sairauden omaavat jakavat kokemuksiaan
- Taito ymmärtää toista kokemuksellisuuden kautta
- Tunne siitä, ettei ole yksin, toisetkin kokeneet jotakin samanlaista ja kokemuksilla on jotakin yleistä merkitystä
- Erilaista kuin ammattilaisten tuki, taustalla yhteisymmärrys
- Yleensä ryhmätoimintaa: arvoina tasavertaisuus, molemminpuolisuus, omaehtoisuus, aktiivisuus, vapaaehtoisuus, mukana olo ja rinnalla kulkeminen
- Yksilöllisesti myös tukea, apua ja neuvoja esim. sosiaaliturvaetuksissa

Kokemusasiantuntijuus; laajempi toimintakenttä

- Halu osallistua palvelujärjestelmän kehittämiseen omia kokemuksiaan hyödyntäen
- Taustalla omakohtaista kokemusta sairastumisesta, ongelmasta, kriisistä, toipumisesta, elämästä, kohtaamisesta, asiakkuudesta ja/tai palvelun käyttämisestä, asiantuntemus ei perustu akateemisiin opintoihin eikä ammatilliseen koulutukseen
- Kokemusasiantuntijat voivat toimia mm. kouluttajina, arvioijina, järjestötoiminnan kehittäjinä ja palvelujen kehittäjinä julkisella sektorilla

Kokemusasiantuntijuus: kolme tasoa

- Yksilön taso: osa toipumisprosessia, askel eteenpäin, tilaisuus kasvamiseen ja kehittymiseen, tie opiskeluun ja jopa työllistymiseen
- Järjestelmän taso: toimiminen järjestöissä, toimiminen palvelujärjestelmissä ammattilaisten rinnalla lisäämässä asiakaslähtöisyyttä; tulkkina ammattilaisten ja palvelun käyttäjien välillä, kehittäjänä
- Yhteiskunnan taso: murtaa ennakkoluuloja, vähentää stigmaa ja syrjintää, kansalaisoikeuksien ja osallisuuden vahvistamista

Osallisuus, osallistuminen

• Kansalaiskontrolli	}	Todellinen valta
• Jaettu valta		
• Kumppanuus		
• Sovittelu	}	Tokenismi (näennäisosallisuus)
• Konsultaatio		
• Tiedottaminen		
• Terapia	}	Ei-osallistuminen
• Manipulaatio		

– Lähde: Rissanen 2015, Arnstein 1969: tikapuut

Sähköiset kyselyt

- Kyselyjä tehtiin 4:
 - 1) Vapaaehtoisille (n=89)
 - 2) Vertaisille, kokemusasiantuntijoille tms. (n=76)**
 - 3) Työntekijöille vapaaehtoisista (n= 27)
 - 4) Työntekijöille vertaisista tms. (n= 60)**
- Kyselyjä jaettiin mukana olevien organisaatioiden yhdyshenkilöiden kautta sekä Facebook-ryhmissä: ns. lumipallo-menetelmä

Järjestöjen työntekijät

Työntekijöiden käsitykset siitä, millainen on vertaisten ja kokemusasiiantuntijoiden merkitys oman järjestön / yhdistyksen toiminnan kannalta, %.

	%
Ilman heitä toiminta olisi mahdotonta	21
Erittäin merkityksellinen	54
Melko merkityksellinen	16
Vähän merkitystä	7
Ei lainkaan merkitystä	2
<hr/>	
Yhteensä	100

Järjestön työntekijät

- ”Vertaisten tuki on joillekin se suurin ja tärkein toipumisen kannalta”
- ”Usein päihteidenkäyttäjä ajattelee, ettei voi kertoa työntekijälle, koska epäilee, ettei työntekijä ymmärrä asiaa”
- ”Kokemusasiantuntijat ja vertaiset tuovat esiin autenttista tietoa, auttavat suunnittelemaan, arvioimaan ja kehittämään palveluja”
- ”Kun toteutamme kuntoutuksen ja Sote-palveluiden yhteiskehittämistä on heidän roolinsa keskeinen, niin ammattilaisten uudenlaisen työtteen kuin kuntoutujien osallistumisen kannalta”
- ”Tekee toiminnastamme huomattavasti ihmisläheisemmän”
- ”Heidän työpanoksensa on korvaamaton. Kaikki yhdistyksen toiminta perustuu vertaistukeen ja yhdessä tekemiseen”

Järjestöjen työntekijät

Järjestöllä/yhdistyksellä on kirjallinen suunnitelma vertaisten tms. toiminnasta	41 %
Tehdään aina kirjallinen sopimus	57 %
Toimijoille on järjestetty työnohjausta	61 %
Pyydetään aina kirjallinen vaitiololupaus	55 %
Mahdollisuus osallistua työyhteisön tilaisuuksiin	62 %
Menetelmiä uupumisen estämiseksi	69 %
- kerran viikossa ryhmäpurku	
- avoin ja välitön kommunikaatio	
- keskustelut esimiehen kanssa	
- koulutusta	
- virkistystilaisuudet	

Vertaiset ja kokemusasiantuntijat

- Vastanneista 53 % naisia, ikäjakauma 29-72 vuotta, keskiarvo 51,5 vuotta

	n	%
Eläkkeellä	42	55
Työelämässä	26	33
Opiskelija, työtön	9	12
<hr/>		
Yhteensä	76	100

Järjestöala, %

	%
Mielenterveys	47
Päihteet/päihteettömyys	21
Mielenterveys ja päihteet	16
Jokin muu	16
<hr/>	
Yhteensä	100

- On järjestön jäsen 90 %

Kauanko toiminut?

	%
Alle vuoden	14
1-2 vuotta	28
3-4 vuotta	17
5-9 vuotta	21
10 vuotta tai enemmän	20
<hr/>	
Yhteensä	100

Ajankäyttö

	%
Muutaman kerran kk	16
Alle 5 tuntia viikossa	45
5-20 tuntia viikossa	27
Yli 20 tuntia viikossa	12
<hr/>	
Yhteensä	100

- Keskiarvo 8 tuntia viikossa

Työnohjaus ja uupuminen

- Onko vertaisena saanut työnohjausta?

%

- Ei ole 18
- On, mutta ei riittävästi 27
- On ja riittävästi 55

- Onko joskus uupunut tai väsynyt vertaisena?

%

- En 63
- Kyllä 37

Työnohjauksen saannin yhteys uupumiseen

- Miten työnohjauksen saanti ja ajoittainen uupumus ovat yhteydessä toisiinsa, %?

	Ei uupumusta	Kyllä uupumusta	Yht.
• En ole saanut	38	62	100
• Olen, mutta ei riittävästi	50	50	100
• Olen ja riittävästi	79	21	100

$p < .010$

Koulutus, perehdytys, sopiminen, vastuut, oikeudet, suhtautuminen, tiedonjako ja odotukset

- Saanut koulutuksen 91 %
- Perehdytetty 96 % (77 % riittävästi)
- Tehnyt sopimuksen 49 %
- Kerrottu oikeudet 61 %
- Kerrottu vastuut 70 %
- Suhtautuminen positiivista 96 %
- Saa riittävästi tietoa 90 %
- Järjestö vaatii ja odottaa liikaa 7 %

Rahallinen korvaus, %

Ei koskaan	32
Joskus	43
Aina	25
<hr/>	
Yhteensä	100

Palkka tai palkkio 45 %

Kulukorvaus 32 %

Lahjakortti 8 %

Jotakin muuta 18 % (matkalippu, kahvilippu, ruoka, teatterilippu, uimahalliranneke)

Rahallisen korvauksen tärkeys, %

	%
Ei lainkaan tärkeää	40
Melko tärkeää	37
Erittäin tärkeää	23
<hr/>	
Yhteensä	100

Haasteita

- Miten saisi kunnollisen korvauksen kokemuksellisesta asiantuntijuudesta? Vapaaehtoistyö on asia erikseen.
- Jonkinlaista yhdenmukaisuutta olisi syytä saada.
- Toimeentuloa ei ole syytä vaarantaa (eläke, tuet) eli yhteensovittamista.

Tulevaisuus: järjestöjen työntekijät

- Käytettävä vielä enemmän suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin
- Kokemusasiantuntijan palkkaaminen osaksi moniammatillista tiimiä
- Työnohjausta ja muuta tukea lisää
- Lisää tekijöitä ja erityisesti nuoria
- Toiminnan tehokkaampi organisointi ja palkkiosysteemin selkeyttäminen
- Lisää yhteistyötä eri toimijoiden (esim. järjestöjen) kesken
- Lisää näkyvyyttä ja julkisuutta

Tulevaisuus: vertaiset ja kokemusasiantuntijat

- Lisää vastuuta, lisää koulutusta, lisää työnohjausta ja muuta tukea, lisää oppilaitosyhteistyötä
- Yhteisiä koulutuspäiviä vertaisille ja kokemusasiantuntijoille
- Toimintaa tulisi monipuolistaa
- Lisää julkisuutta ja markkinointia yhteiskunnassa, arvostusta päättäjiltä
- Kokemusasiantuntijan käyttö luonnolliseksi osaksi sote-toimintaa; käyttöä olisi kunnissa, kuntayhtymissä, valtion virastoissa ja laitoksissa, tulevilla sote-alueilla ja niiden laitoksissa

Lähteitä

- Hietala Outi ja Rissanen Päivi (2015) Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta: Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palvelujen kehittäjäksi. Kuntoutussäätiö ja Mielen terveyden Keskusliitto. Helsinki
- Rissanen Päivi (2015) Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88/2015. Helsinki
- Rissanen Päivi ja Puumalainen Jouni (2016) Kokemuksen kautta osaamiseen: Vapaaehtoisuus, vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus. Kuntoutus 1/2016, 2-8.
- MIPA-hanke: <http://www.a-klinikka.fi/tietopuu/jarjestotutkimusohjelma>